

Οι Κλέφτες

Η τουρκική κατάκτηση δημιούργησε τις συνθήκες για την ανάπτυξη ενός ρεύματος, που οδηγούσε τους κατοίκους από τις πεδινές περιοχές προς τους ορεινούς όγκους. Μπροστά στην απειλή της σφαγής ή της αιχμαλωσίας οι πληθυσμοί πεδινών οικισμών ή και μεμονωμένα άτομα έπαιρναν τον δρόμο που οδηγούσε μακριά από την ταπείνωση και τον εξευτελισμό.

Πόση έκταση πήρε αυτή η αναγκαστική μετοίκηση μας είναι άγνωστο, είναι όμως βέβαιο ότι για την επιλογή των τόπων της νέας εγκαταστάσεως βασική προϋπόθεση ήταν η εξασφάλιση όρων μιας ελεύθερης διαβιώσεως, απαλλαγμένης από την καταπίεση της τουρκικής εξουσίας, από τον κίνδυνο του εξανδραποδισμού και από τις καταστροφές που δημιουργούσαν άτακτα στρατιωτικά στίφη ή τακτικός στρατός που μετακινιόταν για πολεμικές επιχειρήσεις από τόπο σε τόπο.

Αρκεί να επισκεφθεί κανείς και σήμερα ορισμένα χωριά της Ηπείρου, της κεντρικής και δυτικής Μακεδονίας, της Στερεάς και της Πελοποννήσου για να διαπιστώσει ότι την απομόνωση ζητούσαν οι πληθυσμοί που κατέφευγαν εκεί προσπαθώντας να γλιτώσουν από τις συνέπειες της γειτνιάσεως με τουρκικούς στρατιωτικούς ή διοικητικούς σταθμούς.

Στους οικισμούς αυτούς διαμορφώθηκε μια ζωή καινούρια, που την πορεία της ρύθμιζε όχι μόνο ο άνθρωπος αλλά και η φύση. Οι φυγάδες ήξεραν ότι, στην πρώτη περίοδο τουλάχιστον, θα αντιμετώπιζαν οξύτατο το πρόβλημα της τροφής. Το χώμα για την καλλιέργεια ήταν λιγιστό, το νερό συχνά σπάνιο, οι καιρικές συνθήκες τον χειμώνα δυσμενείς, ώστε να συντελούν σε μια πολυήμερη και πολύμηνη κάποτε απομόνωση από τον κόσμο του κάμπου. Για την επιβίωση χρειαζόταν σκληρός αγώνας, που είχε ως συνέπεια τόσο την ανάπτυξη σωματικών και πνευματικών ικανοτήτων όσο και τη δημιουργία μιας νοοτροπίας και μιας ψυχοσυνθέσεως διαφορετικής.

Μέσα στα πλαίσια της καινούριας ζωής οι οικογένειες και τα άτομα ξαναγύριζαν στις αρχέγονες πηγές ζωής, στην κτηνοτροφία και στη γεωργία. Στις ανώμαλες όμως περιστάσεις - όπως ήταν η πρώτη περίοδος της τουρκικής κατακτήσεως - στους ορεινούς πληθυσμούς δημιουργείται και η ψυχοσύνθεση του αντάρτη, του ανυπότακτου, που αρνείται να συμβιβαστεί με την εξουσία και καταφεύγει, και για την ηθική του ικανοποίηση, και για την επιβίωσή του, στην αρπαγή, μοναδικό τις περισσότερες φορές μέσο για τη συντήρησή του.

Από τους οικισμούς αυτούς προήλθαν σε μεγάλο ποσοστό οι κλέφτες, που με το πέρασμα των χρόνων, κυρίως στον 18ο αι., απετέλεσαν την έκφραση ενός έντονου φιλελευθερισμού και απλώθηκαν σε όλο τον ελληνικό χώρο, από την Μακεδονία ως την Πελοπόννησο.

Για να φθάσει όμως ο κλέφτης να γίνει ο θρυλικός αγωνιστής της ελευθερίας, όπως μας τον παρουσιάζουν τα δημοτικά μας τραγούδια και η παράδοση, χρειάστηκε να περάσουν τρεις περίπου αιώνες μετά την Άλωση. Τα ελάχιστα στοιχεία που έχουμε για κλέφτες στον 18ο

αιώνα αναφέρονται σε πράξεις που μόνο σαν ληστεία θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν. Είναι άλλωστε γενικά παραδεκτό ότι οι κλέφτες στους πρώτους αιώνες της τουρκοκρατίας δεν είχαν συνείδηση ότι αγωνίζονται για την ελευθερία του συνόλου.

Οι αγώνες τους, οι ατομικές τους επιτεύξεις και επιδιώξεις περιορίζονταν σε μια στενή εδαφικά περιοχή, σε μια μικρή ομάδα, τα συμφέροντα της οποίας υπεράσπιζαν. Πολύ αργότερα, δύο ή τρεις γενεές πριν από την επανάσταση του 1821, οι κλέφτες θα γίνουν οι πυρήνες των στρατιωτικών σωμάτων αντιστάσεως εναντίον των τουρκικών αυθαιρεσιών. Η τούρκικη εξουσία θα οργανώσει τότε στρατιωτικές επιχειρήσεις εναντίον τους ή θα αναγκασθεί να λάβει άλλα μέτρα στις περιοχές που άκμαζε η κλεφτουριά, με σκοπό να τους δελεάσει ή να τους εξουδετερώσει.

Δεν έλειψαν όμως επιχειρήσεις για την εξόντωσή τους και σε παλαιότερα χρόνια. Μια προσπάθεια περιστολής της δράσεως των κλεφτών αναφέρεται σε ένα «βραχύ χρονικό» του 1534, στο οποίο η λέξη χρησιμοποιείται με την ειδική σημασία που καθιερώνεται αργότερα: «εν έτει ,αφλδ' (1534) άφησαν οι Φράγκοι την Κορώνη ατοί τους και ήλθε τότες ένας φλαμπουριάρης και εστάθη εις τον Μορέα και εμπιτάρισε την Κορώνη και έπιασε τους κλέπτες του Μορέως». Ανάλογη επιχείρηση έχουμε στα μέσα ακριβώς του 17ου αι., στη βόρεια Μακεδονία, στο Πετρίτσι και στα γύρω βουνά, σύμφωνα με πληροφορία του Έβλια Τσελεμπή. Το 1652 ο Κεμάλ Χαλίλ αγάς με δύναμη 10.000 ανδρών καταδίωξε τους κλέφτες που δρούσαν στην περιοχή.

Τα αποτελέσματα της οργανωμένης αυτής επιχειρήσεως φαίνεται πως ήταν πενιχρά, αν κρίνουμε από το γεγονός ότι λίγα χρόνια αργότερα τα βουνά εξακολουθούσαν να είναι φωλιές κλεφτών.

Για τη δράση των κλεφτών στις βόρειες περιοχές του ελλαδικού χώρου αποκαλυπτικά είναι τα τούρκικα έγγραφα. Πριν από τη δίωξη των κλεφτών, που μας αναφέρει ο Έβλια Τσελεμπή, αναφέρεται σε έγγραφο του 1627 ο κλέφτης Πρόδρομος, από το χωριό Γραμματικό (της σημερινής επαρχίας Εορδαίας), που είχε γίνει ο φόβος των γύρω χωριών. Τρεις άλλοι κλέφτες στην περιοχή της Βέροιας αναφέρονται σαν αρχηγοί ομάδος. Ένας από αυτούς φόνευσε «εις τον δρόμον της πανηγύρεως Ντόλιανης τον Χαληλ σούμπασην» και θεωρήθηκε «τιμωρητέος δια θανάτου» μετά τη σύλληψή του. Επίσης σε έγγραφο του 1667 αναφέρεται οργανωμένη επιδρομή 70 κλεφτών, στη θέση Αι-Γιάννης της Βέροιας εναντίον εμπόρων που κατευθύνονταν στην εμποροπανήγυρη της Ελάσσονος. Οι κλέφτες αυτοί «εισβαλόντες εις το χωριον με τας σημαίας των, αφού αφείρεσαν πάντα τα τρόφιμά των (των εμπόρων), εφόνευσαν τινάς εξ αυτών».

Τα περιστατικά που αναφέραμε προηγουμένως βρίσκονται αναμφισβήτητα πολύ μακριά από αυτό που ονομάζουμε σήμερα κλεφτουριά. Το ίδιο μπορούμε να πούμε και για το τέλος του ίδιου αιώνος, όταν οι κλέφτες διαφόρων περιοχών, από την Αχρίδα και το Μοναστήρι ως τη Θεσσαλονίκη και τα Τρίκαλα, συνασπίζονται και δρουν εναντίον των Τούρκων. Η τουρκική διοίκηση είχε επιδείξει αμέλεια και δεν τους είχε καταδίωξει ώστε να απλωθούν τόσο οι κλέφτες στη Μακεδονία πού, εάν πιστέψουμε τον περιηγητή Bracconier, η πεδιάδα της Ρεντίνας κοντά στον Στρυμόνα είχε πάρει το όνομα «κοιλιάδα των κλεφτών».

Οι κλέφτες άρχισαν από αυτή την περίοδο και εξής να δείχνουν πως είναι μια δύναμη που

μπορούσε να κλονίσει τα θεμέλια της τούρκικης κυριαρχίας. Πρώτες ενδείξεις για την μεταβολή του κλέφτικου χαρακτήρα βρίσκουμε σε ενθυμήσεις και σε άλλα κείμενα της εποχής. Θα μπορούσαμε να σημειώσουμε πως η δράση τους άρχισε να γίνεται γνωστή και να υπολογίζεται και έξω από τον ελληνικό χώρο.

Έτσι ο Μέγας Πέτρος, στην προσπάθειά του να εξεγείρει τους Έλληνες και τους άλλους χριστιανικούς λαούς των Βαλκανίων εναντίον της οθωμανικής αυτοκρατορίας, με την προκήρυξη που τους είχε απευθύνει στις 23 Μαρτίου 1711, καλούσε : «πάντας τους, πιστούς και πάντας τους μητροπολιτάδες, όπου μας αγαπούν, και τους βοϊβοδάδες και τους σερδάρηδες, και τους προεστούς των κλεπτών και τους καπιτάνους και τα άξια παλικάρια» να πολεμήσουν «διατί οι τούρκοι ετσαλαπάτησαν την πίστιν μας και περισσές εκκλησίες και μοναστήρια τα εδιαγούμησαν και τα εκαταχάλασαν».

Οι «προεστοί των κλεπτών» και οι «καπιτάνοι» και τα «παλληκάρια» εντυπωσίαζαν και τους περιηγητές που περνούσαν από την Ελλάδα.

"Αυτοί οι ήρωες πολλάκις, μην απαντώντες εχθρούς δια να λάβωσι με την νίκη τα όσα τους είναι αναγκαία, ζώσι δύο και τρεις ημέρας με νερόν και χόρτα και ούτως δεν ενοχλούσι τους χωριάτας εις το ουδέν. Καθείς από αυτούς αξίζει δέκα αρχιστρατήγους αλλογενείς δια την εξυπνότητα του νοός και δια τας πολεμικάς εφευρέσεις, δια δε την αγάπην της Ελευθερίας και την μεγαλοψυχίαν δεν είναι δυνατόν να τους παρομοιάσι τινάς με κανένα από τους τωρινούς αρχιστρατήγους".

Αυτός όμως ο θεσμός των κλεφτών, των ανδρών που απετέλεσαν τη «μαγιά της λευτεριάς» κατά τον εύστοχο χαρακτηρισμό του Μακρυγιάννη, θα μείνει για πολύ ακόμη, ίσως για πάντα, άγνωστος στις οργανωτικές του λεπτομέρειες. Οι πληροφορίες που έχουμε για την τακτική που χρησιμοποιούσαν, για τον οπλισμό τους, για τη νοοτροπία και την ψυχοσύνθεσή τους δεν είναι παλαιότερες από το τέλος του 18ου αι. Κάποτε μοναδική μας πηγή είναι μερικές ισχνές ειδήσεις, σκόρπιες σε απομνημονεύματα αγωνιστών, κυρίως όμως όσα ξέρουμε για την κλεφτουριά οφείλονται στην παράδοση, που την κατέγραψε ο γνωστός συλλέκτης δημοτικών τραγουδιών Faurie στην εισαγωγή της γνωστής συλλογής του. Όσο όμως και αν είναι σχετικά νεώτερες οι ειδήσεις αυτές, δεν παύουν να είναι πολύτιμες γιατί - όπως σωστά έχει παρατηρηθεί - ο τρόπος ζωής των κλεφτών της εποχής του Faurie δεν θα είχε αλλάξει, στις βασικές του μορφές, από τα παλαιότερα χρόνια.

Κάθε ομάδα κλεφτών αριθμούσε γύρω στα 50 παλικάρια, χωρίς να αποκλείεται και μεγαλύτερος αριθμός. Άγραφοι νόμοι και συνήθειες σφυρηλατημένες στον χρόνο ρύθμιζαν τις σχέσεις των κλεφτών μεταξύ τους και με τον καπετάνιο, τον μόνο που μπορούσε να κρίνει και να αποφασίζει για ό,τι αφορούσε την ομάδα του και τα παλικάρια του. Το αξίωμά του ο καπετάνιος το χρωστούσε αποκλειστικά στις ικανότητές του, πράγμα που τον ανέβαζε στη συνείδηση των κλεφτών.

Η τακτική της ενέδρας και του αιφνιδιασμού ήταν η μόνη που γνώριζαν οι κλέφτες στις συγκρούσεις τους με τους Τούρκους. Αυτή η τακτική, που τόσο αποτελεσματική υπήρξε και κατά την επανάσταση του 1821, αλλά και σε μεταγενέστερα απελευθερωτικά κινήματα στον ελληνικό χώρο και αλλού, ο κ λ ε φ τ ο π ό λ ε μ ο ς, ευνοήθηκε από την ορεινή διαμόρφωση του εδάφους. Βασικό στοιχείο του κλεφτοπολέμου ήταν το γ ι ο υ ρ ο ύ σ ι, που η επιτυχία του ήταν πάντα εξαρτημένη από την αποφασιστικότητα, τον ενθουσιασμό και

την ταχύτητα των ενεργειών. Στο γιουρούσι, εκτός από την ομαδική προσπάθεια, σημασία είχε περισσότερο η προσωπική ικανότητα και πρωτοβουλία.

Ο κλέφτης έπρεπε να κινηθεί μέσα στα πλαίσια που είχαν αποφασισθεί πριν από την έναρξη της επιχειρήσεως, μπορούσε όμως και να αντιμετωπίσει χωρίς περιορισμούς τακτικής τον αντίπαλο, αν αυτό φαινόταν αποτελεσματικότερο. Στις επιθέσεις που έκαναν οι τούρκοι εναντίον των κλεφτών η τακτική της άμυνας στηριζόταν στα τ α μ π ο ύ ρ ι α, που ήταν τις πιο πολλές φορές φυσικά οχυρώματα. Τα τεχνικά οχυρώματα κατασκευάζονταν μόνο όταν οι συνθήκες του εδάφους-το απαιτούσαν, πράγμα όμως σπάνιο για τα ελληνικά βουνά.

Πλούσιες είναι οι πληροφορίες που συγκέντρωσε ο Faurie για την καθημερινή ζωή των κλεφτών στα λ η μ έ ρ ι α και για την πολεμική άσκησή τους, που τους προ ετοιμάζε για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση του εχθρού. Η σκοποβολή και η λιθοβολία, το πήδημα και το τρέξιμο - αγαπητή ενασχόληση των κλεφτών στις πλαγιές των βουνών - συνδυασμένα με τις κακουχίες και τις σωματικές ταλαιπωρίες έδωσαν στους κλέφτες τα εφόδια για τον αγώνα του 1821.

Το «σύστημα των Κλεπτών», που ήταν κατά τον Ι. Φιλήμονα «το πρότυπον πολεμικόν σχολείον της μελλούσης μεταβολής, σχηματίζον την πρώτην στρατιωτικήν δύναμιν της Ελλάδος», ξεκίνησε, όπως είδαμε, από ομάδες, που ο τρόπος της δράσεώς τους θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ληστρικός. Η μεταμόρφωση όμως που πραγματοποιήθηκε κάτω από την επίδραση πολλών παραγόντων, και κυρίως των πολεμικών γεγονότων που διαδραματίστηκαν στις ελληνικές χώρες κατά τον 18ο αιώνα, ήταν τόση και τέτοια, ώστε να θεωρείται η κλεφτουριά, μαζί με το αρματολίκι, για το οποίο αμέσως θα γίνει λόγος, οι πυρήνες και οι βάσεις για την παρασκευαζόμενη εξέγερση, που θα στηριζόταν στους «σταυραϊτούς του Ολύμπου» και «ξεφτέρια των Αγράφων», όπως είχε ονομάσει τους κλεφταρματολούς ο Ρήγας.

Οι αρματολοί

Παράλληλος προς τον θεσμό των κλεφτών, αλλά δημιουργήμα άλλων παραγόντων, υπήρξε ο θεσμός των αρματολών, που οι αρχές του χάνονται επίσης στα πρώτα χρόνια της εμφανίσεως των Οθωμανών. Η λέξη αρματολός, που τόση διάδοση είχε στα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας, κατά ένα περίεργο τρόπο δεν συναντιέται σε ελληνικά κείμενα ως τον 17ο αι. Αντίθετα, σε πολύ παλαιά τούρκικα κείμενα βρίσκουμε τον όρο martolos, martoloz, και σε βενετικά χρονικά και έγγραφα του 16ου αι., έχουμε συχνή μνεία των martolosi, που σημαίνουν ακριβώς τους αρματολούς.

Στην πρώιμη χρήση της, όπως προκύπτει από τα τούρκικα κείμενα, η λέξη σημαίνει τον ένοπλο, τον φρουρό του κάστρου, όπως επίσης και τον πειρατή, όχι μόνο των θαλασσών, αλλά και των ποταμών, και ιδιαίτερα του Δουνάβευς. Πότε όμως για πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκε η λέξη στην ειδική σημασία που πήρε αργότερα μόνο μια συστηματική έρευνα σε αρχειακές πηγές, κυρίως ελληνικές και τουρκικές, θα μπορούσε να μας

αποκαλύψει.

Γεγονός οπωσδήποτε είναι ότι εκτός από τους Έλληνες, όλοι οι ξένοι ερευνητές - και θα μπορούσαμε να σημειώσουμε εδώ αξιολογες μελέτες Βουλγάρων, Γιουγκοσλάβων και Τούρκων ιστορικών - δέχονται ότι ο όρος προέρχεται από την ελληνική γλώσσα. Η πιο πιθανή ως σήμερα ετυμολογία είναι του Μ. Φιλήντα, που πιστεύει πως η λέξη προέρχεται από το αρματολόγος, αρματολόος, αρματολός. Η αδυναμία της ετυμολογίας αυτής είναι ότι στηρίζεται σε ανάλογα παραδείγματα, αλλά όχι σε συγκεκριμένη μαρτυρία της λέξεως αρματολόγος.

Σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες Τούρκων ιστορικών, η δημιουργία του θεσμού πρέπει να αναχθεί στα χρόνια του ιδρυτή του οθωμανικού κράτους Οσμάν Γαζή (1300 - 1326), και του διαδόχου του Όρχαν Μπέη (1326 - 1362). Η συστηματική όμως οργάνωση του θεσμού και η εφαρμογή του στην Ευρώπη τοποθετείται στα χρόνια του σουλτάνου Μουρατ Β' (1421 - 1451), όταν ακριβώς, σύμφωνα με ορισμένες έμμεσες μαρτυρίες και ενδείξεις, ιδρύεται και το πρώτο αρματολίκι στην Ελλάδα, στην περιοχή των θεσσαλικών Άγραφων, λίγες δεκαετίες μετά την υποταγή της Θεσσαλίας στους Τούρκους.

Τα Άγραφα βρίσκονταν σε σημείο καίριο για την ασφάλεια των προωθημένων τουρκικών δυνάμεων, που φυσικό ήταν να επιδιώκουν κατά τις πρώτες τους επιχειρήσεις τη δημιουργία συνθηκών ευνοϊκών για την παραπέρα πραγματοποίηση των σχεδίων τους. Καθώς η γεωγραφική διαμόρφωση του τόπου ευνοούσε τη δημιουργία νησίδων αντιστάσεως ή ορμητηρίων για τυχόν παρενοχλητικές επιχειρήσεις εκ μέρους των παλαιών κυρίων του τόπου, η επιτήρηση των περασμάτων και των επικίνδυνων σημείων ήταν απαραίτητη. Σ' αυτή τη φύλαξη των περασμάτων και των κλεισούρων ο Μουράτ είναι πολύ πιθανό ότι δεν χρησιμοποίησε Έλληνες, αλλά Τούρκους παλαιμαχούς πολεμιστές, που είχαν κουρασθεί από τις μακρόχρονες πολεμικές συγκρούσεις, αλλά ήταν σε θέση να αναλάβουν αυτού του είδους τις βοηθητικές υπηρεσίες.

Από την εποχή αυτή και πέρα διαμορφώνεται όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και σε άλλες χώρες της Βαλκανικής, ο αρματολισμός, θα χρειασθεί όμως να περάσει από διάφορες φάσεις για να φθάσει στη μορφή που έχει στο τέλος του 18ου αι.

Μερικές ιστορικές μαρτυρίες, παρμένες από έγγραφα, θα μας βοηθήσουν να παρακολουθήσουμε αυτή την πορεία του θεσμού, κυρίως από τον 16ο αι. Αρματολοί αναφέρονται αρχικά ως επικουρικά στρατεύματα των Τούρκων - τα οποία αυτοί σχημάτιζαν από ντόπιους, στις χώρες που κατακτούσαν, και τα χρησιμοποιούσαν στις εκστρατείες τους.

Τα μέλη των σωμάτων αυτών κατά τον 15ο αι. απαλλάσσονταν από τους συνηθισμένους φόρους που πλήρωναν οι υπόδουλοι και λάμβαναν μισθό για τις υπηρεσίες που πρόσφεραν. Στα μέσα του 15ου αι. μνημονεύονται χριστιανοί αρματολοί στο σαντζάκι των Σκοπίων. Το 1492 αναφέρονται πάνω από 500 αρματολοί ως φρουρές στα σύνορα προς το Βελιγράδι. Κατά την ίδια περίοδο αναφέρονται αρματολοί να υπηρετούν σε φρούρια των δαλματικών συνόρων και να ενοχλούν σοβαρά τους Βενετούς. Τον Σεπτέμβριο του 1503, αρματολοί χρησιμοποιήθηκαν στην επίθεση κατά της πόλεως Σπαλάτο (Split). Επί Σουλεϊμάν Α' (1520 - 1566) αρματολοί εκτελούσαν υπηρεσία και στη μεθόριο και στο εσωτερικό της οθωμανικής

αυτοκρατορίας.

Φαίνεται ότι οι πρώτοι αρματολοί είχαν κάποτε και επαφές με τους στρατιώτες. Έτσι την πρώτη δεκαετία του 16ου αι., ο Βενετός προβλεπτής της Ζάρας σε έγγραφο του αναφέρει ,ότι ο Νικόλαος Παλαιολόγος «caro di stradioti» αρνήθηκε να εκτελέσει διαταγή που του δόθηκε από τις βενετικές αρχές και συνεννοήθηκε με τους αρματολούς. Βέβαια δεν μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι η συνεννόηση αυτή ανάμεσα σε έναν αρχηγό στρατιωτών και σε αρματολούς αποδεικνύει μια ευρύτερη συνεργασία, είναι όμως αξιοπρόσεκτη γιατί φανερώνει ότι ούτε οι στρατιώτες ούτε οι αρματολοί αισθάνονταν εθνικά δεμένοι με τους Βενετούς ή τους Τούρκους, στους οποίους ωστόσο παρείχαν τις υπηρεσίες τους. Τέτοια περιστατικά, που μας μιλούν άλλοτε για σύμπραξη, στρατιωτών και αρματολών και άλλοτε για πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ τους, μας αποκαλύπτουν συχνά τα κείμενα.

Η ανάπτυξη και επέκταση των αρματολικιών στη βόρεια Βαλκανική παρουσιάζεται αντίστοιχα και στις ελληνικές χώρες κατά τον 16ο αι. Η τουρκική κυριαρχία έχει ήδη παγιωθεί, πολεμικές επιχειρήσεις πραγματοποιούνται σε περιορισμένη κλίμακα, και ο διαχωρισμός του πληθυσμού της οθωμανικής αυτοκρατορίας έχει συντελεστεί : από το ένα μέρος βρίσκεται η στρατιωτική τάξη, όλοι εκείνοι δηλαδή που παρέχουν μια υπηρεσία στον σουλτάνο, που δεν συμμετέχουν στην παραγωγή και είναι απόλυτα απαλλαγμένοι από φόρους, και από το άλλο μέρος ο κόσμος των ραγιάδων. Από τους ραγιάδες αυτούς, που στους ώμους τους πέφτει ή υποχρέωση της καλλιέργειας της γης και η ενίσχυση του δημόσιου ταμείου με τα διάφορα είδη των φόρων, ο σουλτάνος μπορεί με φερμάνι να απαλλάξει ορισμένους, οι οποίοι σε αντιστάθμισμα υποχρεώνονται να αναλάβουν ειδικές υπηρεσίες.

Ανάμεσα στις υπηρεσίες αυτές, και μια από τις κυριότερες ίσως, είναι η φύλαξη των μεγάλων οδικών αρτηριών και των κλεισούρων (δερβενίων), που ανατίθεται αποκλειστικά σε ραγιάδες, όταν αυτοί παρέχουν εχέγγυα για την αφοσίωσή τους και την πίστη τους στην εξουσία. Αυτή την περίοδο και οι εξωτερικοί κίνδυνοι δεν έχουν εκλείψει, μολονότι έχουν πολύ περιοριστεί, και οι κλέφτες έχουν πληθυνθεί στα ελληνικά βουνά. Όσο και αν τους κλέφτες αυτούς τα τουρκικά έγγραφα τους αποκαλούν ληστές και κακούργους και εγκληματίες, είναι βέβαιο ότι οι χαρακτηρισμοί αυτοί εκφράζουν αποκλειστικά τις απόψεις της εξουσίας, που ασφαλώς έχει θορυβηθεί από τη δραστηριότητά τους και είναι υποχρεωμένη να τους αντιμετωπίσει, πριν οι μεμονωμένες ενέργειές τους μεταβληθούν σε ευρύτερη επαναστατική κίνηση.

Γι' αυτό στα χρόνια του Σουλεϊμάν Α' του Μεγαλοπρεπούς (1520 - 1566) ιδρύεται στην Ελλάδα μια αλυσίδα από αρματολίκια, που, όπως είδαμε, είναι προέκταση των αρματολικιών της βόρειας Βαλκανικής. Μέχρι πριν λίγα χρόνια, στηριγμένοι σε μια αμάρτυρη πληροφορία (του Αραβαντινού), ξέραμε ονομαστικά 15 αρματολίκια, που απλώνονταν κατά την εποχή αυτή στη Μακεδονία, στην Ήπειρο, στην Αιτωλοακαρνανία και στη Θεσσαλία, και συγκεκριμένα: στη Μακεδονία, δυτικά του Άξιου, τα αρματολίκια της Βέροιας, των Σερβίων, της Ελάσσονος, των Γρεβενών και της Μηλιάς- στην Ήπειρο και Αιτωλοακαρνανία τα αρματολίκια των Τζουμέρκων, του Μαλακασίου, του Ξερόμερου, του Λιδορικού και του Βενέτικου, στη Θεσσαλία τα αρματολίκια του Ολύμπου, των Αγράφων των Χασίων, του Μαυροβουνίου και του Πατρατζικίου.

Ο κατάλογος αυτός των αρματολικιών, που όπως είπαμε είναι αμάρτυρος και δημοσιεύθηκε τον περασμένο αιώνα, επιβεβαιώνεται στο μεγαλύτερο μέρος του από τουρκικά έγγραφα, που ανήκουν στο β' ήμισυ του 16ου αι. Στα έγγραφα αυτά αναφέρονται τα αρματολίκια των Ιωαννίνων, της Άρτας (Τζουμέρκων), των Αγράφων, των Σερβίων, των Γρεβενών, της Ελασσόνας, του Δομενίκου, των Τρικάλων, της Ανασελίτσας, του Κάρλελι, του Πατρατζικίου. Βορειότερα μνημονεύονται αρματολίκια στο Βελιγράδι, στο Σμενδέροβο, στο Δέλβινο, στην Κορυτσά, στο Ελμπασάν, στην Αυλώνα, στα Σκόπια και μερικά ακόμη, που οι τούρκικες ονομασίες, με τις οποίες αναφέρονται, κάνει εξαιρετικά δύσκολη την ταύτισή τους. Αντίθετα, στην Πελοπόννησο δεν αναφέρεται ούτε ένα αρματολίκι, παρά το γεγονός ότι και εδώ η μορφολογία του εδάφους θα ευνοούσε την ίδρυση τους. Εύστοχα έχει παρατηρηθεί ότι τα κάστρα, από τα οποία είναι διάσπαρτη η περιοχή αυτή, η παρουσία ως τον 16ο αι. ισχυρών στρατιωτικών φρουρών, καθώς και γεωγραφικοί παράγοντες υπήρξαν αιτία να μην εφαρμοσθεί ο θεσμός αυτός εδώ.

Ως το τέλος του 17ου αι. οι αρματολοί όχι μόνο δεν αντιμάχονταν την τούρκικη εξουσία, αλλά αντίθετα, εκτός από σπάνιες περιπτώσεις, την βοηθούσαν για τη δίωξη των κλεφτών και για την εξασφάλιση της ηρεμίας στις περιοχές, που είχαν αναλάβει τη φρούρησή τους. Ίσως μάλιστα η αναδιοργάνωση των αρματολικιών από τον Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή να οφείλεται στο γεγονός ότι οι κλέφτες στα πρώτα χρόνια του 16ου αι. είχαν γίνει πραγματική απειλή όχι μόνο για τους περαστικούς από τις περιοχές τους, αλλά και για τις τούρκικες αρχές. Αλλά ή ηρεμία αυτή δεν αποκαταστάθηκε, παρά μόνο παροδικά.

Οι ειδήσεις οργανώσεως εκστρατειών εκ μέρους των αρματολών προς τα ορεινά κρησφύγετα των κλεφτών στη Μακεδονία, κυρίως στα τέλη του 17ου αι., είναι πολλές. Οι διώξεις όμως αυτές, που ήταν μέσα στα πλαίσια των καθηκόντων των αρματολών, δεν πρέπει να μας εκπλήττουν. Πρέπει να μεταφερθεί κανείς στην εποχή, να ερευνήσει τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν, για να κατανοήσει τη στάση των ανθρώπων και να αξιολογήσει σωστά τη συμπεριφορά τους. Ασφαλώς - και φάνηκε αυτό από όσα έχουν ήδη λεχθεί - η σχέση των αρματολών με τους Τούρκους ως τις αρχές του 18ου αι. ήταν σχέση υποταγής, και πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους σε αντιστάθμισμα οικονομικών κυρίως ανταλλαγμάτων, που εκφράζονταν τις πιο πολλές φορές με την απαλλαγή τους από τους φόρους. Άλλωστε ο αρχηγός των αρματολών μιας περιοχής, ο καπετάνιος, που ήταν υπεύθυνος για τις ενέργειες της ομάδος του και για όσα συνέβαιναν στην περιοχή του, διοριζόταν με βεράτι, ύστερα από αναφορά του διοικητή της περιοχής προς την κεντρική εξουσία.

Η υποταγή όμως αυτή ήταν συμβατική. Και στις αρχές του 18ου αι. παρουσιάζεται η πρώτη σαφής αλλαγή, που μετατοπίζει τους αρματολούς, όχι μόνο οργανωτικά αλλά και εθνικά, από την υποταγή και την υποτέλεια στην ανεξαρτησία και στην απαρχή μιας όλο και πιο στενής συνεργασίας με τους κλέφτες. Η αρχή έγινε από τη Νάουσα: το 1705 τούρκος αξιωματούχος (σιλιχτάρης) πήγε στην περιοχή με την εντολή να στρατολογήσει νέους για τα τάγματα των γενιτσάρων. Οι κάτοικοι, αρνήθηκαν να παραδώσουν τα παιδιά τους, σκότωσαν τον σιλιχτάρη και δύο συνοδούς του, «εν τέλει δε - μας πληροφορεί τουρκικό έγγραφο- σχηματίσαντες συμμορίαν εξ εκατόν και πλέον κακούργων οι άπιστοι ούτοι φονείς, έχοντες επί κεφαλής τόν αρματολόν Ζήσην Καραδημον και τους δύο αυτού υιούς, ύψωσαν την σημαίαν της ανταρσίας και διατρέχοντες νυν τα όρη και τας πεδιάδας των

καζάδων Βεροίας και Ναούσης μυρία διέπραξαν και εξακολουθούν να διαπράττουν κακουργήματα». Καταδικαστικό απόσπασμα από 800 Τούρκους με επικεφαλής τον βοεβόδα της Βεροίας κατόρθωσε να κυκλώσει τους αντάρτες, να φονεύσει ύστερα από συμπλοκή τον Καραδήμο και να αιχμαλωτίσει τους δύο γιους του, που καταδικάστηκαν σε θάνατο. Σε ένα άλλο φερμάνι της 13ης Ιουνίου 1714, που απευθύνεται προς τους ιεροδικαστές και άλλους Τούρκους αξιωματούχους του Βιλαετιού της Θεσσαλονίκης, μαρτυριέται συνεργασία αρματολών και κλεφτών. Σύμφωνα με το φερμάνι αυτό, «οι εις τους καζάδες Γενιτσών και Εδέσσης κλέφτες και αρματολοί κατά την συνήθειάν των αποσυρθέντες εις τα πέριξ όρη συνεκέντρωσαν περί τους εβδομήκοντα ή ογδοήκοντα ομόφρονάς των, διαπράττοντες πλείστας ληστείας και λεηλασίας».

Οι ενέργειες αυτές, και άλλες ίσως που δεν μας είναι ακόμη γνωστές από έγγραφα, συνετέλεσαν πιθανότατα στο να αφαιρεθούν τα αρματολίκια από τους Έλληνες και να δοθούν στους Αλβανούς, που εν τω μεταξύ είχαν εξισλαμισθεί, ή και να καταργηθούν σαν θεσμός, γιατί όχι μόνο δεν πρόσφεραν πια οι αρματολοί τις υπηρεσίες τους στην οθωμανική αυτοκρατορία, αλλά αντίθετα συνεργάζονταν με τους κλέφτες.

Οι αρματολοί βαθμιαία εντάσσονται στο ισχυρό ρεύμα που οδηγεί προς τον αγώνα για την ελευθερία.

Έτσι λίγα χρόνια πριν από τα Ορλωφικά, το 1765, πολλοί καπετάνιοι, παλαιοί αρματολοί, προσπαθούν να εξεγείρουν τους κατοίκους της περιοχής της Λάρισας εναντίον των διορισμένων από τις τουρκικές αρχές δερβεναγάδων. Και αν αυτή η προσπάθεια δεν είναι γνήσια απελευθερωτική, λίγα χρόνια αργότερα, μόλις αρχίζει να συνταράζεται ο τόπος από το κίνημα των Ορλώφ, οι αρματολοί της Ρούμελης, της Θεσσαλίας και της Ηπείρου, μαζί με τους κλέφτες, θα πρωτοστατήσουν, καθώς και αργότερα στο κίνημα του Κατσώνη. Τα αρματολίκια, στην τελευταία περίοδο της τουρκοκρατίας, μαζί με τα λημέρια των κλεφτών είναι οι εστίες που πυρακτώνουν το εθνικό φρόνημα. Σ' αυτά τα αρματολίκια και τα λημέρια στήριζε τις ελπίδες του για την εξέγερση ο Ρήγας Βελεστινλής, που στον «Ύμνο Πατριωτικό της Ελλάδος και όλης της Γραικίας» αναφέρει ονομαστικά τριάντα περίπου κλεφταρματολούς, σαν παράδειγμα που πρέπει να μιμηθούν όλοι οι Έλληνες.

ΠΗΓΗ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗΣ ΑΘΗΝΩΝ